

Mormetii

Marin Preda

Debutul extraordinar al lui Marin Preda ("Intalnirea din pamanturi" - 1948) nu l-a impus, pe cat era de asteptat, ca prozator, poate si din prejudecata ca un volum de nuvele nu poate consacra un mare scriitor. Abia aparitia "Morometilor" (vol. I 1955) a atras atentia asupra dimensiunii talentului sau si a noutatilor pe care o reprezenta formula sa epica. Romanul a fost intampinat favorabil si nici mai tarziu interesul criticii nu a scazut. S-a pronuntat destul de repede cuvantul "capodopera" si de aici inainte toate scrierile prozatorului au avut de infruntat comparatia cu acest model. Cand in 1967, dupa o lunga gestatie, apare volumul al II-lea, critica nu mai arata acelasi entuziasm. Se aud glasuri care cearta pe autor pentru ideea de a continua o carte intrata deja in constiinta publicului. Indignarea nu este prin nimic justificata, "Morometii" II este in unele aspecte mai dens, mai profund decat primul, insa puterea prejudecatii e mare. La acest punct si spiritele criticecare s-au obisnuit cu un stil si o tipologie accepta cu greu aceeasi tipologie vazuta dintr-un unghi diferit si tratata cu alta metoda epica. Cele 2 parti formeaza totusi o unitate, ele se sustin si se lumineaza reciproc, impunand o tipologie necunoscuta pana la Marin Preda in proza romaneasca. Intaiul volum este in intregime concentrat asupra unui singur personaj, intreaga desfasurare epica este subordonata lui Ilie Moromete. Cartea este scrisa intr-un stil pe alocuri ironic, personajele au timp sa gandesasca si sa se exprime, gesturile lor sunt libere, existenta in orice caz nu-i terorizeaza. Spatiul este intins, viata nu-i tukburata de intamplari care sa precipite un ritm vechi, calm, de existenta.

Ritmul epic se schimba in volumul al II-lea. Existenta sociala este aici mai concentrata, oamenii apar invadati de intamplari, satul asezat pe tipare arhaice, intra intr-un proces rapid de destramare. Proza care nareaza toate acestea este cu necesitate mai crispată, pagina mai densa, sub puterea faptelor dinafara personajele apar micsorate, gesturile lor nu mai au spontaneitatea din prima faza. Moromete, care ramane si aici un simbol, se retrage de pe "podisca" in locuri mai obscure, sfera lui de observatie se micsoreaza, bucuria interiera incepe sa fie conditionata de elemente pe care nu le mai poate stapani. Stilul epic se adapteaza acestor schimbari de perspectiva. Naratiunea se complica, numarul focarelor epice creste. sub

presiunea numeroaselor paranteze fraza isi pierde din fluenta, devine aspra si demonstrativa. O anumita crispate a propozitiilor, provenita din elaborarea lor indelungata, arata si o instrainare a prozatorului fata de subiectul naratiunii. Din romanul unui destin, "Morometii" devine romanul unei colectivitati (satul) si a unei civilizatii sanctionate de istorie.

Judecat in ansamblu "Morometii" e un mare roman prin originalitate, intai, a tipologiei, si profunzimea creatiei. Tipologia este, ca la Slavici si Rebreanu, taraneasca, totusi, cata deosebire! Sufletul rural este acolo rudimentar, obsedat de acumulare in ordine materiala si numai dupa ce acest proces s-a incheiat, el poate sa auda si alte glasuri ce vin din interiorul lui. Marin Preda inlatura imaginea acestui mecanism simplu, previzibil, miscat mai mult de instincte, si face din taranii sai indivizi cu o viata psihica normala, apti prin aceasta de a deveni eroi de proza moderna. Sub influenta probabil si a romanului american (Steinbeck, Faulkner) Preda prezinta niste tarani inteligenti si ironici, complecsi ca stare morala, in masura prin aceasta sa-si reprezinte si sa traiasca in modul lor caracteristic marile drame ale existentei.

Independent de aceste probleme de sociologie a personajelor, "Morometii" reprezinta si o mare 'descoperire' literara. Eroul central al romanului, Ilie Moromete, nu seamana cu nici unul din personajele prozei anterioare, rurale sau citadine. Originalitatea lui vine din modul in care un spirit inventiv, creator, transforma existenta intr-un spectacol. De pe stanoaga podistei sau de pe prispa casei, Moromete priveste lumea cu un ochi patrunzator, semnificant, in intamplarile cele mai simple el descopera ceva deosebit, o nota invesebitoare, o lumina care pentru ceilalti nu se aprinde. "Tatal - noteaza autorul- avea ciudatul dar de a vedea lucrurile care lor le scapau, pe care nu le vedeau."

"Ciudatul dar" tine pe Moromete si pe prietnii sai la suprafata vietii sociale, straini de patimi degradante, neinrobite de marele mecanism al istoriei. Acesta continua totusi sa se manifeste, si "Morometii" este in mare masura romanul istoric care incercuieste viclean individul si-i conditioneaza viata interioara. Ce se vede intai in "Morometii" este studiul ac. vel., concentrate pe un spatiu restrans de viata. Actiunea se petrece de la inceputul verii pana in toamna in Silistea-Gumesti, sat din campia Dunarii. Reluat si in alte carti ("Marele singuratic", "Delirul") satul devine un fel de 'imago-mundi', centrul de observatie al lumii, si, prin profunzimea naratiunii, centrul de sprijin al Universului. Satul se concentreaza in "Morometii" (I) la viata unei familii si, numai prin atingere, la viata unei colectivitati mai largi. Insa, sonda fixata pe un spatiu restrans, intra adanc in strafundurile unei

spiritualitati vechi. Din inregistrarea vietii de familie, in fazele ei tipice, iese la iveala un 'cod' al existentei taranesti.

Nimic extraordinar nu se petrece la acest prim nivel in roman. Un taran se intoarce de la camp si, inconjurat de intreaga familie, ia masa asezat pe prag, deasupra tuturor, prim indiciu de autoritate intr-o lume in care tiparele arhaice au supravietuit.

Ilie Moromete stapaneste absolut peste o familie formata di doua randuri de copii invrajbiti intre ei pamantului. Descrierea mesei este inceata si ritualul ei dezvaluie valorile adevarate din sanul familiei. Copiii din prima casatorie (Paraschiv, Nita si Achim) nu se inteleg cu ceilalti si tatal, pentru a pastra unitatea familiei este dur si justitiar. Din primele 20 de pagini luam cunostinta de toate problemele familiei: existenta celor doua loturi de pamant si lupta pentru a le pastra nestirbite, disensiunile dintre fratii vitregi, proiectul de fuga la Bucuresti al lui Paraschiv, Achim si Nila, bigotismul mamei (Catrina), primejdia "foncierii" si a datoriei la banca, dorinta baiatului cel mic, Niculaie de a merge la scoala si ostilitatea celorlalti copii fata de aceasta idee, etc.

"Morometii" are trei parti si toate incep cu o prezentare de ansamblu, aici 'masa', in partea a doua 'prispa', in fine 'secerisul'. Indivizii se diferentiaza prin mici detalii de comportament. Nila are o frunte "lata si groasa" si ori de cate ori acest personaj greoi, ezitant apare in carte, fruntea incordata, marcand chinul unei gandiri incete, nu va lipsi din notiile prozatorului. Paraschiv are un ras ciudat ("parca ar fi parait ceva") si semnul lui de fizionomie distinctiv este satisfactia rea, vulgara, explicata de impletirea buzelor lungi ("intinzandu-si cu placere buzele lui impletite").

Insa modificarile vietii interioare in "Morometii" este marcata mai ales de "glasuri". Glasul arata umoarea, caracterul si pozitia individului in ierarhia sociala. Catrina, supusa barbatului, tematoare de copiii vitregi, are un glas "indepartat si imbulzit de ganduri". Tatal, atotstiutor, are mai multe "glasuri", cand "puternic si amenintator, facandu-i pe toti sa tresara de teama", cand un glas schimbat si necunoscut, fals si ironic. Victor Balosu, voiajorul, are un glas "spalat", Tugurlan un glas "neprietenos si strain", Guica -spioana satului- are un glas inecat de curiozitate si placere. Cuvantul exprima o relatie, glasul marcheaza natura ecestei relatii.

Marin Preda da astfel de indicatii fine de regie si personajele sale isi tradeaza viata interioara prin varietatea fonica. Vatica Botogina ia in gospodarie locul tatalui, plecat la sanatoriu. Copil inca, el isi ia rolul in serios, si cel dintai semn de autoritate este glasul "aspru si neinduplecat" cu care isi striga sora. Intamplarile prin care trece Ilie Moromete sunt urmate

de o subtila dialectica a glasurilor, cu subtiri si grosimi care traduc metamorfozele psihice.

Tema centrala in Morometii ar fi, din acest punct de vedere, libertatea morala in lupta cu fatalitatile istorice. Ea este anuntata de prozator intr-o forma liniara, programatica, "In campia Dunarii, cu cativa ani inaintea celui de-al doilea razboi mondial, se pare ca timpul avea cu oamenii nesfarsita rabdare; viata se scurgea aici fara conflicte mari." Ceea ce urmeaza in roman contrazice aceasta imagine. Timpul este viclean, rabdarea nu este decat o forma de acumulare pentru o noua criza. La sfarsit, cand drama este narata si, prin ea, imaginea vietii linistite este spulberata, prozatorul revine asupra notatiei de la inceput: "Timpul nu mai avea rabdare". Este una dintre multele 'imagini ale simetriei' in literatura lui Marin Preda. Aceasta vrea sa dea o idee despre rotatia procesuala a vietii dupa o lege statornica si misterioasa care actioneaza si in natura.

Imaginea lui Ilie Moromete stand pe stanoaga podistei si fumand nepasator ("din mana lui fumul tigarii se ridica drept in sus, fara graba si fara scop") vine sa intareasca idee timpului incremenit si prietenos. Omul linistit si ironic, sta totusi pe un vulcan, in familia peste care pastoreste cu autoritate absoluta se pregateste un complot. Copiii cei mari sunt lacomi de castig si cearta pe tatal lor ca isi pierde timpul stand de vorba cu prietenii sai in loc sa mearga la munte sa speculeze graul. Lui Ilie nu-i place negustoria iar banii ii pricinuiesc o furie neputincioasa. Dispretul lui fata de Balosu vine de aici. Pamantul este facut sa dea produse, iar produsele sa hraneasca membrii familiei si sa acopere cheltuielile casei, atat Paraschiv, Nila si Achim au o pofta nemasurata de castig si prima lor forma de razvratire fata de autoritatea tatalui este nemulțumirea fata de imobilitatea lui sociala. Ei murmura si-l vorbesc de rau in sat ca a dat porumbul ieftin, si ca, in genere, "el nu face nimic", "sta toata ziua". "A face ceva" este a face bani. Tinerii Moromete au simțul acumulării burgheze, iar modelul lor e Tudor Balosu, semnul noilor relatii capitaliste in economia satului. Moromete are o conceptie patriarhala si, voind sa-si lecuiasca fii de boala castigului, ii lasa sa se duca de mai multe ori la munte. Insuccesul nu-i dezarmeaza, si stimulati de Guica, sora rea a tatalui, ei planuiesc sa fuga cu oile si caii la Bucuresti. Presat de "fonciire" si de banca, Moromete accepta sa-l lase pe Achim sa plece cu oile la Bucuresti pentru a castiga bani, insa banii nu vin si dupa oarecare vreme, tarantul afla ca baietii lui vor sa-l jefuiasca si sa-l paraseasca.

E momentul in care incepe declinul personal. Spargerea familiei duce la prabusirea lui morala si semnalul acestui proces este, ca si inainte, "glasul":

"-Baietii mei! exclama Moromete cu un glas de parca n-ar fi stiut ca avea baieti". Schimbarea glasului anunta o modificare interioara profunda. Lumina pe care Moromete o descoperea in intamplarile si faptele vietii se stinge, linistea il paraseste, si fara liniste existenta nu mai este o incantare ci o povara. Incercarile celorlalti de a-l atrage in discutiile politice raman fara rezultat. De pe stanoaga podistei -locul vechi de observatie- Moromete vede un drum trist si niste tarani prapaditi care traiesc fara sa stie ca bucuria lor este inselatoare. Cand cineva ii da buna-ziua el nu raspunde.

Momentul culminant al acestei crize se desfasoara la hotarul lotului de pamant. Drama nu este de ordin economic, ci moral. Durerea lui Moromete, vine intai, dintr-un simt inalt al paternitatii ranite. Nu faptul de as-i pierde o parte din lot il intuneca, ci ideea de as-i pierde fii si linistea care-l face sa priveasca existenta ca un "spectacol" superior. Gandul prabusirii unei ordini durabile este primit cu o tristete rece. Instrainarea de starea de inocenta in care traise ii pare mai rea decat moartea.

Scena confruntarii finale este magistral construita. Stapanirea de sine este arma lui Moromete. Pana in ultima clipa el spera sa-si poata recapata fii porniti pe o cale gresita. Cand acestia, pierzandu-si rabdarea, se revolta pe fata impotriva tatalui, sparg lada si batjocoresc casa in care crescusera, batranul taran vorbeste cu glas bland si sfios, isi cearta nevasta, cere un foc baiatului cel mic, loveste obrazul fetei care vocifereaza si se roaga linistit si senin de fiii care nu vor sa-l mai asculte. Dupa aceasta pregatire inceata, izbucnirea este teribila: Moromete ridica parul si loveste fara crutare, glasul lui devenind un urlet:

"-Ne-no-ro-ci-tu-le! Paraschive! Nenorocitul ce esti!"

Corectiunea si discursul nu au nici un efect. Paraschiv si Nila sparg lada de zestre a fetelor, iau bani si covoarele si fug cu caii, amenintand cu o razbunare si mai mare. Moromete bate la poarta lui Tudor Balosu si vinde o parte din pamantul familiei. In ciuda loviturii naprasnice, Moromete ramane "indepartat si nepasator". Lovitura are efect in alt plan. Omul netulburat si ironic paraseste stanoaga podistei, nu mai raspunde la cuvintele de salut si nu mai poate fi auzit povestind nici una din acele intamplari care fermecau prietenii sai din Silistea-Gumesti. Fantezia lui se inchide. Omul creator este invins de omul social. Din Moromete nu mai ramane decat capul de huma facut in timpul unei adunari in poiana lui Tocan de din Vasilescu. Existenta dainuie in arta.

Deși cea mai importantă, istoria Morometilor nu acoperă toată suprafața romanului. Alte istorii vin să coloreze viața unui sat de câmpie în care oamenii, trăind sub amenințarea unui timp capricios, continuă imperturbabil să se nască, să treacă prin întâmplări vesele și triste, și în cele din urmă să moară, lăsând locul altora. Lupta pentru existență, și aici crâncena ca peste tot, nu desfigurează pe indivizi. Marin Preda înalță din viziunea lui imaginea omului înălțat de instincte, iar când, pentru o clipă, instinctele ies la suprafața textului, prozatorul aduce imediat alte elemente care luminează fața sufletului țărănesc. Pilduitoare în acest sens este povestea cuplului Birica-Polina, asemănătoare în latura ei socială cu cea a cuplului Ion-Ana din romanul lui Rebreanu. Preda reia, astfel, tema tânărului țărăncă care se folosește de fața unui om înstărit pentru a pune mâna pe avere, însă schimbând sensul strategiei și umanizând timpurile. Odată cu răpirea fetei rolul lui Birica se încheie. E pe cale de a se resemna fața de refuzul socrului de a-i da zestre Polinei, însă, intervine, neașteptat, tânărul femeie care dovedește o energie extraordinară. Polina nu-i ca Ana o victimă între avaria tatălui și lacomia inumană a sotului. Devenind nevastă, în ea se trezesc energii nebanuite. Văzând modul hotărât în care conduce ostilitățile între tată și sot, avem pentru o clipă impresia că nevastă lui Birica face, structural, parte din familia Marei și a Victoriei Lipan, cealaltă față (barbătească, întreprinzătoare) a tipologiei tradiționale. Polina nu luptă însă decât pentru zestsrea ei, și după ce își duce barbatul pe miriște pentru a smulge cu forța graul ce i se cuvine și a da tatălui nedrept o lecție, se retrage cu discreție în umbra barbatului.

Demonstrația epică s-a făcut, femeia de la sat, nu-i, în viziunea lui Preda, o simplă unealtă în mâinile barbatului, ambițios și posesiv, iar tânărul țărăncă și sărac nu caută cu obstinție să parvina calcând în picioare legea și sentimentul. Birica e sfios, ascultă cu respect de părinți, iar pe Polina o iubește cu o duioasă de licean. Scena posesiunii pe pământul reavan, sub lumina zilei, e simbolică. Nimic din violența trivială a altor acțiuni țărănești descrise de literatură. Barbatul, care peste puțin timp, va pune mâna în gatul socrului, este aici invadat de un mare sentiment, și gestul împreunării simple, în liniștea și complicitatea sesului, e de o religiozitate poetică.

Nu este în intenția lui Marin Preda de a studia feminitatea rurală în raport cu psihologia vârstei, însă, indirect, din desfășurarea naratiunii, se poate deduce o schiță de tipologie în acest sens. Polina e, întâi, fața tânără pe care prejudecățile sociale o împiedică să se însotească cu barbatul care îi place, și atunci, risca totul dând curs liber sentimentului. Criza erotică are o anumită

complexitate, femeia de la tara, nu-i in orice caz, numai o sursa de pamant si copii, cum s-a afirmat. Pasiunile izbucnesc fioros, si pentru a se implini, au nevoie uneori de suportul unei mari tenacitati. Marioara Fantana (Morometii II) asteapta cu rabdare ani intregi barbatul pe care l-a ales si recurge la stratageme pentru a-l castiga.

Nevasta lui Botoghina reprezinta cazul femeii mature care isi apara copiii. Anghelina si Botoghina se luasera din dragoste si, cand barbatul hotaraste sa vanda o parte din pamant, pentru a-si ingriji sanatatea, femeia, pana atunci intelegatoare si blanda, devine crancena si calculata.

Cruzimea Anghelinei nu-i, totusi, existentiala, vorbele nemiloase tradeaza o iubire si o ingrijorare normae fata de soarta copiilor. Boala nu intra in prevederile familiei taranesti, iar cand ea apare e socotita un accident. Ruinarea materiala a familiei e o primejdie mai mare si, inainte de a intelege suferintele barbatului, Anghelina se gandeste la ce vor face copiii ei. Reaua ei luciditate arata un simt matern treaz. Cand, la urma, fatalitatea se intampla si pamantul e vandut, femeia revine la starea normala. Din recomandarea pe care i-o face lui Botoghina: "Vasile, sa nu mori pe acolo, Vasile!" se intelege firea ei adevarata. S-a observat si alta data ca femeile lui Preda poarta o lumina pe fata. Lumina nu se stinge nici in saracie si suferinta. Nevasta lui Tugurlan, care ingropase 12 copii, nu-si pierde semnul blandetii si al frumusetii morale: "Avea in privire si pe chip acea lumina ciudata pe care o da numai durerea necontenita, lumina care seamana cu bucuria, si care, de fapt, nu e departe de ea".

Fiind la capitolul femei, sa nu scapam din vedere pe Guica, sora lui Moromete. Ea reprezinta tipul femeii sterile si rele, imbatranita intr-o ura marunta. Ea si-a facut un scop din a trage de limba pe cei care trec pe drum si a colporta vestile, indeosebi pe cele proaste. De o suspiciune tenebroasa, Guica adu-meca raul si prezice dezastrele. Pe Moromete il uraste pentru ca s-a insurat a doua oara, dintr-un motiv, va sa zica, absurd. Spararea ei este activa, si, nemaiputand inlatura ceea ce s-a savarsit, isi gaseste un scop din a-i atata pe copiii cei mari impotriva tatalui. La incitatiea ei, Paraschiv, Achim si Nila pun la cale fuga la Bucuresti. Ea savureaza dinainte catastrofa, si, de o curiozitate patologica, viziteaza casa in ziua in care are loc prima tentativa a fiilor. Apropiata prin credinta in superstitii de Guica este Catrina, dar ea va evolua intr-un personaj cu identitate literara mai bine conturata abia in volumul al II-lea. Unicul detaliu care o diferentiaza aici este viata ei dubla, in vis si realitate, si frica morbida de Diavol. Ura cumplita impotriva barbatului o va scoate mai tarziu din anonim.

Parasind terenul feminitatii, sa revenim la tipologia morala a cartii. Un personaj neindoios memorabil al cartii este Tugurlan, denumit prin deceniul al 6-lea un reprezentant al paturii sarace a satului, iar in ultima vreme un revoltat de tip camusian. Facand un cuplu simbolic cu Moromete, Tugurlan ar reprezenta necesitatea care se opune brutal iluziei libertatii. Pe de o parte, asadar, un sentiment de gratuitate, un simt inalt al contemplatiei, pe de cealalta - un realism lucid, incomod, o transigenta impinsa pana la nihilism. Tugurlan reprezinta, nu mai incapa vorba, individul nemulțumit de conditia sa. Revolta lui e tulbure, nediferentiata, tradusa mai intai printr-o mare agresivitate verbala. Nedreptatit la improprietare, Tugurlan s-a instrainat de sat. A avut 13 copii, si dintre acestia nu traieste decat unul. In roman , el apare pentru prima oara la adunarea din curtea lui Tocan, si, imbratisand punctul de vedere al unui personaj neutru (opinia satului), naratorul il prezinta ca un om "cu infatisarea intunecata", un om "rau si neprietenos, de care lumea se cam ferea". Tugurlan se alatura instinctiv de grupul format de Ion al lui Mihai, din Vasilescu si Marmorosblanc, care, in ierarhia adunarii, ocupa un loc inferior. Ei stau "la margine" si vorbele lor nu sunt luate in seama. Tugurlan strica aceasta ierarhie. El se uita la toti, cu o privire grea si provocatoare, iar cand intervine, glasul lui e "neprietenos si strain". Tugurlan vorbeste urat si taranii sunt nemulțumiti ca le strica bucuria conversatiei. Incercarea lui Moromete de al potoli sau invitatia lui Dumitru lui Nae de "a face politica", nu fac decat sa-l invrajbeasca si mai mult. Tugurlan reproseaza celorlalti ca, punand mana pe pamant la improprietare, n-au mai ajutat si pe altii, sa-si capete drepturile, si, aranjati si multumiti de ceea ce au, fac "politica", discuta lucruri inutile, se cred destepti, socotind pe altii prosti. Din toata adunarea, consternata, furioasape vorbele lui Tugurlan, Moromete e singurul care intelege mesajul lor.

Dialectica subtire a lui Moromete nu ramane fara efect. Dupa oarecare vreme, omul neprietenos simte nevoia sa se impace cu satul. Starea de furie in care el se simtise atatia ani bine, asociata cu un orgoliu teribil al instrainarii ("el de o parte si toti ceilalti in afara: nici o apropiere, nici o incredere"), incepe sa se topeasca. Primul semn al linisti care incolteste in el este descoperirea lucrurilor din jur. Apoi glasul lui devine "profetic" si, prinzand gustul speculatiei, incepe sa faca politica. Paraseste starea de furie pentru a intra in starea de liniste si contemplatie, starea tipic morometiana. Instalarea nu-i totusi pana la urma posibila, pentru ca si pentru el intervine istoria sub forma fatalitatii: este arestat si trimis la inchisoare. Destinul sau nu se implineste, sau se implineste rau, in pofida firii sale adevarate. In volumul al II-lea reapare de doua ori in viata satului, insa pentru scurt timp

si fara sa poata impiedica procesul de destramare a satului traditional, cum ar fi dorit prietenul lui, Ilie Moromete.

Tugurlan este in fond un spirit justitiar, cu un destin potrivit, un instrument (sub aspect social) al istoriei si, totodata, o victima a ei. In imprecatiile lui lipsite de culoare se afirma realismul, luciditatea, celui care, lipsit de ocrotirea proprietatii, simte direct violenta timpului. Previziunile lui sumbre nu sunt lipsite de adevar, interventia in adunarea din curtea fierarului este, intr-un fel, simbolica. Ea ar fi trebuit sa arate ca timpul nu este atat de calm si bucuriile taranilor nu sunt eterne. Exprimand o drama sociala mai larga, Tugurlan exprima in aceeasi masura un caz complicat de nonconformism taranesc, ridicat pe un fond de inocenta.

Istoria manipuleaza imprezibil aceste elemente.

Drama lumii taranesti este tema celui de-al II-lea volum al "Morometilor", scris dupa ce prozatorul se familiarizase (in "Risipitorii") cu procedee epice noi. La inceput idee mare a cartii (disparitia unei civilizatii stravechi) nu se vede limpede. Stilul este eseistic si, obisnuiti cu personajele din primul volum, acceptam cu greu ipostaza lor (mediocra social) de acum. Cand pe scena cartii reapare Ilie Moromete, lucrurile se schimba. El este si aici, personajul unei proze superioare. Indata ce, iese dintr-o lunga, mediocra, amortire, isi recapata placerea de a medita, de a ironiza, statura lui ia proportiile fabuloase pe care le stim. Ea sta, insa, sub semnul unui hotarat tragism. In spatele replicilor formulate cu aceeasi dezinvoltura, se simte ca multumirea eroului nu mai e aceeasi, loturile in parte refacute, nu-i mai dau siguranta dinainte. Rolul lui de stapan absolut in familie ii fusese retras, feciorii plecati la Bucuresti nu se mai intorc, iar cand tatal, hotarat sa refaca unitatea pierduta a familiei, ii cheama cu o nefireasca duiosie, refuzul lor ia forme neasteptate. Moromete incearca atunci sa-si recastige fiul ce-i mai ramasese (Niculaie), si el nedreptatit. Constrans de fonciere, de cotele impovaratoare, Moromete ii solicita, acum, bani, speriat ca intr-o zi si acestia ii vor fi refuzati. Este evident ca autoritatea lui nu mai are asupra cui se exercita, si in iluzia personal ca mai poate face ceva, ca nai poate trai ocolit de evenimente, sta maretia tragica a acestui batran taran idealist.

Discutiile dintre tata si fiu capata sensul unei confruntari intre doua moduri de a concepe viata. Tanarul Moromete crede intr-o noua religie a binelui si a raului si, odata castigat de ideile socialismului el devine apostolul lor inflexibil. Ideile de innoire radicala a satului, afirmate de fiu, intampina protestul tatalui, neimpacat cu gandul ca tot ce a facut el a fost gresit, si ca rosturile taranesti trebuie schimbate. Niciodata in literatura noua nu s-a mai

pus, cu un mai mare curaj estetic, destinul civilizatiei taranesti si nici nu a capatat o mativare literara mai pregnantă ca aici. Ce se impune mai mult decât orice este iluzia lui Moromete. Prezentand-o sub toate formele ele, Preda se mentine aproape peste tot in linia fina si inalta a vocatiei sale de analist. Sunt, in acest sens, cateva scene antologice. Cea care vine imediat in minte este aceea in care batranul taran, udat pana la piele de o ploaie repede si calda de vara, sapa cu o hotarare care vine din adancul fiintei lui santul care sa aper sira de paie, in timp ce, in alta parte a satului, se pregatesc rasturnari spectaculoase. In indarjirea cu care vrea sa apere aceste paie, se citește o disperare fara margini, formulata si altfel, in frazele pe care le adreseaza cuiva, unui personaj nevazut.

Despre Bila, Isosica, Mntorosie, Ouanabei, Adam Fantana, etc., Marin Preda scrie un alt roman, foarte viu. Evenimentele sunt supuse unei analize necrutatoare, demitizante, sugerand dramele obscure, uneori foarte profunde, care insotesc destramarea satului traditional. Unele dintre ele capata o expresivitate literara exceptionala.

Asupra satului asezat de altadata, cu ierarhii sigure, satul "adunarilor" linistite si al dialogurilor pline de spirit, se abat, evenimente pline de viclenie. Din el, ca dintr-o groapa fara fund, nu mai incetau sa iasa atatia necunoscuti. Alarmat, Ilie Moromete incearca sa stavileasca acest proces si readuce in acest sens in sat pe Tugurlan, muncitor la un siloz. Ideea lui este ca numai un om puternic si drept se poate opune violentei instaurate in sat de Vasile al Moasii. Tugurlan se intoarce, dar lucrurile nu se schimba prea mult. Procesul este complicat, istoria nu tine seama decât intr-o mica masura de vointa oamenilor. Satul arhaic, civilizatia morometiana sunt sortite sa piara. Si Preda, spirit realist, lasa ca raurile tulburi ale istoriei sa invadeze aceasta mica asezare linistita, intrata, curand, intr-o zvarcolire tragica. Odata cu moartea tatalui, cel care va duce mai departe, in inchipuire, lumea plina de farmec a lui Moromete, va fi Niculaie, atins si el de violenta istoriei. Silistea-Gumesti a intrat, definitiv, intr-un alt sistem de relatii, istoria impura se suprapune peste imaginea unei societati arhaice.

Exista, topit in tesatura cartii, si un roman al lui Niculaie (reluat, dezvoltat in "Marele singuratic"), dupa cum se simte in Morometii II, mai mult decât in primul volum (in legatura, desigur, si cu ideea cartii), preocuparea pentru o realitate spirituala mai adanca. Jocul baietilor pe camp (bobicul), chipul in care tinerii tarani trateaza chestiunile erotice, formele de ritual (spalatul picioarelor, Rusaliile), inmormantarea, parastasul, pregatirile pentru secerat, atitudinile curente ale barbatului in familie, cum se poarta o femeie maritata, cum se imbraca si ce este ingaduit unei fete, etc. sunt, fara ostentatie,

infatisate in carte, uneori sub forme ironice, alteori cu o vadita nota lirica, intarind ideea unui cod al vietii taranesti.

In intentia de monografie, nu in chip etnografic superficial, ci vizand o atitudine proprie fata de existenta in toate actele fundamentale ale vietii, Marin Preda se apropie de Sadoveanu din directia, insa, a prozei de analiza. Un om porneste de acasa, si, dupa mers, ceilalti ghicesc unde se duce: "rar, asternut" (merge departe), "liber" (peste drum, gata oricand a fi intrerupt pentru a sta de vorba), "mersul nenorocirii" ("cu pasi rari si cu fruntea plecata si tacut, strivit parca de falaitul mortii care i-a intrat in curte"). Fata lui Adam Fantana are un "mers nicaieri", targanat, suspicios pentru cei care o vad.

Excelent infatisat aici este erosul taranesc. Situatiile fundamentale in dragoste, pe care literatura le-a tratat in nenumarate chipuri, sunt aici vazute prin prizma unei psihologii speciale. Povestea unei fete care iubeste fara speranta, povestea unui tanar maltratata de fratii si parintii fetei incat innebuneste si umbla de atunci numai calare, strabatand fara rost campurile, o scena de isterie colectiva, alta de lesbianism, etc. sunt tratate cu liniste epica, fara violenta naturalista, fara pudoarea prozatorului vechi care intoarce ochii de la astfel de lucruri mai delicate.

Nu s-ar putea spune ca eroul rural este senin, calm, temperat. El izbucneste tulbure, violent si intalnind niste legi morale severe, se manifesta colateral, sub forme aberante. De mare efect este in roman prezentarea starilor existentiale care insotesc aceste viclenii ale instinctului erotic. Niculaie Moromete, tanar de tot, trece dupa prima experienta pe acest plan printr-o stare de greata. O sila imensa il paralizeaza acolo, pe camp, unde el se dusesese cu fata pe care o iubeste. Ileana lui Costica Rosu nu intelege aceasta inertie bizara si, intoarsa in sat, vorbeste de rau pe baiat. Ileana sufera si ea de boala feminitatii prediste: buimaceala, "lovita de o buimaceala care ii incetini si mai mult miscarile, de parca ar fi picnit-o somnul".

Niculaie are si alta viata, in planul imaginatiei, unde se petrec intamplarile ratate in existenta obisnuita. "A se face lumina sub ochi" este semnul deschiderii portii spre o lume fantastica in care lucrurile si fiintele, vazute undeva, candva, se intalnesc intr-o noua alcatuire.

Procedeul epic este de efect, Marin Preda poate sa concentreze in acest plan al naratiunii, un mare numar de fapte, reale si imaginare.

Moromete cel vechi, omul adunarilor linistite, traia in sculptura naiva a lui Din Vasilescu.